

บทคัดย่อ

การศึกษาของพม่ายุคภายใต้การปกครองของอังกฤษ

ค.ศ. 1826 - 1948 .

วัฒนพงศ์ วรคุณวิศิษฐ์*

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของสารนิพนธ์ เรื่องนโยบายการศึกษาของพม่าในยุคนายพลเนวิน ค.ศ. 1962 - 1988 โดยบทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะทำให้เห็นสภาพการศึกษาของพม่าที่มีการเปลี่ยนแปลงภายใต้การปกครองของอังกฤษ ตั้งแต่จากการศึกษาแบบโบราณหรือแบบจารีตของพม่าที่มีการดำเนินการอยู่ที่วัดและมีพระสงฆ์เป็นครูผู้สอนมาสู่การศึกษาแบบใหม่ ซึ่งอังกฤษนำเข้ามาจัดการเปลี่ยนแปลงโดยมีการจัดการศึกษาอยู่ที่โรงเรียน มีครูประจำที่เป็นชาวवास และมีการสอนวิชาใหม่ทางโลกตามแบบอังกฤษ

ผู้เขียนเห็นว่าการศึกษาของพม่าในยุคการปกครองของอังกฤษ ถือเป็นยุคหนึ่งทางด้านการศึกษาของพม่าที่สำคัญ เพราะพม่าเริ่มมีการจัดการศึกษาแบบใหม่ขึ้นเป็นครั้งแรก ซึ่งเห็นได้ชัดเจนภายหลังสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 2 ค.ศ.1852 อังกฤษได้เริ่มมีการจัดการศึกษาแบบใหม่ในบริเวณดินแดนพม่าตอนล่างที่อังกฤษยึดได้ และขยายไปสู่ดินแดนพม่าตอนบนตั้งแต่ในยุคการปกครองภายใต้ระบอบกษัตริย์พม่าและภายหลังสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 3 ค.ศ.1886 ที่อังกฤษได้ทำการผนวกรวมพม่าเป็นมณฑลหนึ่งของอินเดีย

นอกจากนี้สภาพการศึกษาของพม่าในบทความนี้ พบเห็นความสำคัญของการศึกษาแบบใหม่ในพม่าที่อังกฤษได้นำเข้ามาจัดดำเนินการ ดังนี้

ประการแรก การศึกษาแบบใหม่ที่อังกฤษนำเข้ามาเปลี่ยนแปลง เนื่องมาจากปัจจัยหลักด้านเศรษฐกิจและการเมืองเป็นสำคัญ โดยอังกฤษต้องการบุคคลที่มีความสามารถพูดภาษาอังกฤษได้ไว้ติดต่อสื่อสารในบริษัทเอกชนต่างๆที่ดำเนินการในพม่า รวมไปถึงความต้องการเจ้าหน้าที่ระดับล่างของรัฐ เช่น เสมียนไว้คอยช่วยเหลืองานให้กับเจ้าหน้าที่ปกครองระดับสูงชาวอังกฤษ

ประการที่สอง การศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษส่งผลกระทบต่อการศึกษาแบบโบราณหรือแบบจารีตของพม่า เนื่องมาจากปัจจัยเศรษฐกิจที่พัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชาวพม่าไม่นิยมนำบุตรหลานของตนเข้าเรียนกับพระสงฆ์ ประกอบกับพระสงฆ์ไม่สนับสนุนการศึกษาแบบใหม่ จึงมีผลให้จำนวนวัดที่เป็นโรงเรียน และพระสงฆ์ที่เป็นครูลดลง ขณะเดียวกันโรงเรียนแบบใหม่ได้มีจำนวนเพิ่มขึ้นและเข้ามาดำเนินการจัดการศึกษาแทนที่วัด

ประการสุดท้ายก็คือ การศึกษาแบบใหม่ของพม่าในยุคภายใต้การปกครองของอังกฤษนี้ถือเป็นการสร้างฐานในการดำเนินงานด้านการศึกษาให้กับยุคพม่าภายหลังได้รับเอกราช ในเวลาต่อมา

* นิสิตปริญญาโท ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การศึกษาของพม่ายุคภายใต้การปกครองของอังกฤษ ค.ศ.1826 -1948

ความนำ

การศึกษาของพม่ามีมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุกาม โดยมีพุทธศาสนาเป็นฐานสำคัญในทางการศึกษา วัดเปรียบเสมือนโรงเรียน พระสงฆ์เปรียบเสมือนครูผู้สั่งสอน ชาวพม่าทุกคนจะส่งบุตรหลานที่เป็นผู้ชายไปเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ที่วัด ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคมที่ชาวพม่ามีความผูกพันใกล้ชิดกับพุทธศาสนา การศึกษาในยุคโบราณนี้จึงสอนเพื่อให้ชาวพม่าเรียนรู้มีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์ของพุทธศาสนาระดับพื้นฐาน และรู้หลักในการดำเนินชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนา อย่างไรก็ตามในคริสต์ศตวรรษที่ 19 อังกฤษได้ขยายอำนาจมายังอินเดียที่มีพรมแดนติดกับพม่า จึงทำให้พม่าและอังกฤษเกิดกรณีพิพาท เป็นเหตุให้เกิดสงครามสู้รบถึง 3 ครั้งจนพม่าถูกผนวกรวมเป็นมณฑลหนึ่งของอินเดีย ค.ศ. 1886

เมื่ออังกฤษปกครองพม่า อังกฤษได้นำการศึกษาแบบใหม่เข้ามาแทนการศึกษาของวัด กล่าวคืออังกฤษได้จัดตั้งโรงเรียน และให้ครูชาวอาสาเข้ามาสอนภาษาอังกฤษและวิทยาการสมัยใหม่เพื่อฝึกฝนให้ชาวพม่าช่วยเหลืองานการปกครองของอังกฤษ

ด้วยเหตุนี้การศึกษาในยุคอังกฤษจึงเป็นยุคหนึ่งที่สำคัญกับการศึกษาของพม่าที่อังกฤษทำการเปลี่ยนแปลงให้เป็นการศึกษาแบบใหม่ ซึ่งเป็นฐานของการดำเนินการด้านการศึกษาของพม่าในยุคต่อมา การศึกษาของพม่าแบบใหม่ที่จัดโดยอังกฤษนี้ แบ่งออกได้เป็น 3 ช่วง ดังนี้

สงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษ ครั้งที่ 1 (The First Anglo-Burmese War , 1824-1826)

ช่วงก่อนการมีสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 1 นี้ การศึกษาของพม่าส่วนใหญ่อยู่กับวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สอน แต่ขณะเดียวกันในพม่านั้นก็เริ่มมีวิทยาการสมัยใหม่ขึ้นโดยเรฟ อะดอนนิราม จัดสัน (Rev Adonniram Judson) และภริยา คือ แอน จัดสัน (Ann Judson) ที่ได้เดินทางเข้ามาถึงพม่าใน ค.ศ. 1813 ภายหลังจากมาถึงพม่า จัดสันเริ่มทำการศึกษาเรียนรู้ภาษาพม่า ภาษาบาลีและได้รวบรวมเป็นพจนานุกรมภาษาบาลี – พม่า ต่อมา ค.ศ.1816 จัดสันได้เริ่มแปลคำสอนของคริสต์ศาสนาทั้งคัมภีร์ไบเบิล (Bible) และคัมภีร์ใหม่ (New Testament)¹ เพื่อไว้ทำการเผยแผ่คริสต์ศาสนา

ในค.ศ. 1821 แอน จัดสัน (Ann Judson) ได้เปิดโรงเรียนขึ้นที่พม่าตอนล่าง บริเวณร่างกุ้ง เพื่อทำการเผยแผ่คริสต์ศาสนาควบคู่ไปกับการสอนวิทยาการสมัยใหม่ในดินแดนพม่า ต่อมา ค.ศ.1823 พระเจ้าจ๊กกายแมง (Sagaing Min ค.ศ.1819 - 1837) ได้เชิญกลุ่มหมอสอนศาสนา(Missionaries) คนอื่นๆที่รวมถึงจัดสันให้ไปอั้งวะ(เมืองหลวงของพม่าในขณะนั้น) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความสนใจการศึกษาและวิทยาการสมัยใหม่ของกษัตริย์พม่าในเวลานั้น แต่ในขณะเดียวกันได้เกิดข้อพิพาทด้านชายแดน

¹ Khub Za Go . (2007). **A Brief History of Christianity in Burma (Myanmar)**. Retrieved July 21, 2008, From http://my.opera.com/careysuante/blog/2007/05/07/a-brief-history-of-christianity-in-burma-myanmar_

ระหว่างพม่าด้านตะวันตกกับอังกฤษ* ซึ่งมาจากสาเหตุของกลุ่มต่อต้านพม่าของชาวยะไข่ที่ได้หลบหนีทหารพม่าเข้าไปยังดินแดนของอังกฤษ และกรณีพิพาทบุกโจมตีมณีปุระ (Manipur) ทำให้กองทัพพม่าไล่ตามเจ้าเมืองมณีปุระเข้าไปยังดินแดนในแคว้นกะชาร์ (Kachar) และจันท์เตีย (Jaintia) ซึ่งเป็นรัฐกึ่งชนติดกับแคว้นเบงกอล (Bengal) ของอังกฤษ ลอร์ดแอมเฮอส์ท (Lord Amherst) ข้าหลวงใหญ่อังกฤษประจำอินเดียเกรงว่าปัญหาทางชายแดนของพม่าจะขยายตัวเข้ามายังแคว้นเบงกอล ดังนั้นอังกฤษได้รับดำเนินการรวมแคว้นกะชาร์และจันท์เตียให้อยู่ในอารักขา แต่ฝ่ายพม่าไม่ยอมรับการประกาศดังกล่าวของอังกฤษ อีกทั้งกองทัพพม่ายังรุกล้ำเข้าไปยังแคว้นอัสสัม (Asam)¹ เป็นเหตุให้เกิดสงครามครั้งแรกระหว่างพม่ากับอังกฤษขึ้นใน ค.ศ.1824 ที่สิ้นสุดลงด้วยชัยชนะของอังกฤษใน ค.ศ.1826 พม่าเป็นฝ่ายแพ้สงคราม จึงต้องเสียดินแดนยะไข่และตะนาวศรีให้กับอังกฤษ พร้อมค่าปฏิกรรมสงครามถึง 1,000,000 ปอนด์ตามข้อตกลงในสนธิสัญญายันดาโบ (Treaty of Yandabo, ค.ศ.1826)

ช่วงระหว่างสงครามครั้งที่ 1 นี้ จัดสันได้ถูกราชสำนักคุมขัง ต่อมาอีกประมาณ 18 เดือน จัดสันถูกปล่อยตัวออกมาเพื่อช่วยพม่าแปลงการเจรจาสันติภาพกับอังกฤษ และภายหลังจากที่จัดสันได้รับการปล่อยตัวและภารกิจเสร็จสิ้น จัดสันก็ได้เดินทางไปเผยแพร่คริสต์ศาสนาและวิทยาการสมัยใหม่ไปยังกลุ่มมอญและกลุ่มกะเหรี่ยงต่อไป² นอกจากนี้ภายหลังจากการเดินทางสู่พม่าของจัดสันหรือภายหลังจากสงครามครั้งที่ 1 (ค.ศ.1824-1826) สิ้นสุดโดยอังกฤษยึดดินแดนยะไข่และตะนาวศรี จึงทำให้มีหมอสอนศาสนาคนอื่น ๆ เข้ามาตั้งโรงเรียนแบบใหม่เพิ่มขึ้นในบริเวณดินแดนที่อังกฤษยึดได้³

สงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษ ครั้งที่ 2 (The Second Anglo-Burmese War , 1852)

ภายหลังจากที่พม่าต้องยอมรับการเสียดินแดนยะไข่ ตะนาวศรีและเสียค่าปฏิกรรมสงครามให้อังกฤษ ต่อมาประมาณ 25 ปี ก็เกิดเหตุการณ์พิพาทระหว่างพม่ากับอังกฤษ จนเป็นเหตุให้เกิดสงครามขึ้นอีกครั้ง กล่าวคือ ใน ค.ศ.1851 ข้าหลวงพม่าประจำร่างกุ้งได้จับกุมกัปตันเรือชาวอังกฤษสองนายในข้อหาโกงค่าธรรมเนียมและต้องเสียค่าปรับ 100 ปอนด์ แต่ชาวอังกฤษทั้งสองไม่ยอมจ่าย อีกทั้งเมื่อชาวอังกฤษทั้งสองถูกปล่อยตัวออกมา ได้รายงานความเสียหายที่พม่าได้กระทำและเรียกร้องค่าชดเชย 1,000 ปอนด์ รวมไปถึงต้องการให้ทำการลงโทษข้าหลวงพม่า ซึ่งทางฝ่ายพม่า พระเจ้าพุกามแมง (Pagan Min ,ค.ศ.1846 – 1853)พยายามรักษาความสัมพันธ์อันดีกับอังกฤษจึงยอมทำตามข้อเสนอ แต่ทางฝ่ายอังกฤษ ลอร์ดดาลฮูซี (Lord Dalhousie, ค.ศ.1848 – 1856) ข้าหลวงใหญ่ประจำอินเดียพยายามหาข้อเสนอที่พม่ายากจะรับข้อเสนอได้** จนทำให้เกิดสงครามขึ้นอีกครั้ง

* อังกฤษในขณะนั้นยังเป็นการดำเนินการของบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ (British East India Company)

¹ หม่องทินอ่อง. (2548). ประวัติศาสตร์พม่า. พิมพ์ครั้งที่2. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า 214.

² Khub Za Go . (2007). **A Brief History of Christianity in Burma (Myanmar).** online

³ โรเบิร์ต เอช เทย์เลอร์, (2550). รัฐในพม่า. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สดใส ชันติ วรพงศ์ และ ศศิธร รัชนี้ ณ อยุธยา. (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์), หน้า 157.

** ฝ่ายอังกฤษได้ตั้งข้อเสนอมายังกษัตริย์พม่ามา 4 ข้อ โปรดดู หม่องทินอ่อง .(2548). เล่มเดิม. หน้า 228.

ในค.ศ.1852 อังกฤษได้ทำสงครามกับพม่าครั้งที่ 2 อังกฤษยึดดินแดนตอนล่างของพม่าได้ทั้งหมดตั้งแต่เมืองแปร (Prome) ลงมาทางใต้ตามเมืองชายฝั่งทะเลหรือพม่าตอนล่าง (Lower Burma) ที่เรียกว่า ดินแดนพม่าของอังกฤษ (Territory of British Burma) ขณะเดียวกันทางพม่าตอนบน (Upper Burma) ยังอยู่ในการปกครองของกษัตริย์พม่า ดังนั้นอังกฤษจึงเข้ามาปกครองดินแดนพม่าตอนล่างแล้วจัดระบบการปกครอง เศรษฐกิจ และสังคมของพม่าให้เป็นแบบใหม่ตามแบบอังกฤษ

ด้านการศึกษาของพม่าช่วงนี้ถือเป็นช่วงรอยต่อทางด้านการศึกษาระหว่างแบบโบราณและแบบใหม่ของอังกฤษ* โดยในช่วงแรกภายหลังจากสงครามครั้งที่ 2 รัฐบาลอังกฤษยังไม่ได้เข้าไปมีส่วนสนับสนุนการศึกษาของพม่า เนื่องจากในช่วงนี้เป็นช่วงเพิ่งเสร็จจากสงครามครั้งที่ 2 ค.ศ.1852 อีกทั้งอังกฤษยังดำเนินการในรูปการบริหารงานโดยบริษัทอินเดียตะวันออก (British East India company) ดังนั้นการศึกษาของพม่าในช่วงนี้ยังคงอยู่กับวัด ซึ่งเป็นการศึกษาแบบโบราณ และการจัดการศึกษาแบบใหม่ของหมอสอนศาสนานิกายต่าง ๆ และภาคเอกชนที่เดินทางเข้ามาจัดการศึกษาในพม่าตอนล่าง

ขณะเดียวกันในอินเดีย ค.ศ.1857 เกิดเหตุการณ์กบฏซีปอย (The Sepoy Mutiny ค.ศ.1857 - 1858) ซึ่งภายหลังจากอังกฤษปราบปรามกลุ่มกบฏสำเร็จ เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีการถ่ายโอนหน้าที่และความรับผิดชอบในดินแดนต่าง ๆ จากบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษมาเป็นของรัฐบาลอังกฤษ ค.ศ.1858¹ ดังนั้นรัฐบาลอังกฤษในอินเดียจึงเข้ามาบริหารดินแดนพม่าที่ยึดได้ ซึ่งส่งผลต่อทางด้านการศึกษาในดินแดนพม่าตอนล่าง

สาเหตุที่ทำให้อังกฤษต้องการเปลี่ยนแปลงการศึกษาให้เป็นการศึกษาแบบใหม่ตามแบบอังกฤษ ทั้งที่ความจริงอังกฤษก็ทราบดีถึงการศึกษาแบบโบราณในวัดของพม่าที่มีการดำเนินการสอนชาวพม่ามาอย่างยาวนาน อีกทั้งชาวพม่าก็ยังสนับสนุนให้บุตรหลานของตนไปเรียนหนังสือที่วัด การเปลี่ยนแปลงการศึกษาแบบใหม่ในพม่าสันนิษฐานได้ว่าอาจมาจากแนวคิดและจุดมุ่งหมายในการศึกษาแตกต่างกัน ระหว่างการศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษกับการศึกษาแบบโบราณของพม่า

ด้านแนวคิด โดยจะกล่าวถึงในเรื่องการให้ความหมายระหว่างคำว่าความรู้หนังสือและการศึกษา ซึ่งจะเห็นได้ว่าอังกฤษพยายามแยกคำเหล่านี้ออกจากกัน** ดังกรณีใน ค.ศ.1931 ที่มีการสำรวจสำมะโนประชากร โดยอังกฤษจำกัดความหมายบุคคลผู้ที่สำเร็จชั้นปีที่4 (ประถมศึกษา) หรือระดับสูงกว่านั้นจะได้รับการพิจารณาและยอมรับว่าเป็นผู้รู้หนังสือ²

* การที่ผู้วิจัยเรียกว่ายุคการศึกษารอยต่อระหว่าง การศึกษาแบบโบราณ กับการศึกษาแบบใหม่ เนื่องจากว่า ในระหว่างที่อังกฤษปกครองพม่าทางตอนล่างนั้น ทางพม่าตอนบนยังอยู่ภายใต้การปกครองโดยสถาบันกษัตริย์ ประกอบกับ การศึกษาแบบโบราณของพม่าโดยวัดยังคงมีบทบาทสำคัญกับการศึกษาของชาวพม่า

¹ ดนัย ไชยโยธา. (2537). *มนุษย์กับอารยธรรมในเอเชียใต้ เล่ม 2*. (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์), หน้า 376-381.

** แต่สำหรับชาวพม่าเห็นว่าการรู้หนังสือและการศึกษามีความหมายเหมือนกัน โดยผู้ได้รับการศึกษาของพม่า ต้องมีความสามารถทางอักษรศาสตร์ อ่านหนังสือธรรมะและแต่งโคลงกลอนหรือวรรณคดีต่าง ๆ ได้

² Sunait Chutintaranond . (1992). "Higher Education in Burma from the Pre – colonial Period to the Present". In *Asian Review*. (Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University), p.35.

ส่วนจุดมุ่งหมายอังกฤษเห็นว่าการศึกษาของพม่ายุคโบราณนั้นมีความแตกต่างกันกับการศึกษาแบบใหม่ที่ตนนำเข้ามาซึ่งพม่า กล่าวคือชาวพม่าส่วนใหญ่สนับสนุนและนิยมนำบุตรชายเข้าเรียนหนังสือที่วัดเพื่อสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา เพื่อนำความรู้ที่ได้จากพระสงฆ์ไปเป็นพื้นฐานในการศึกษาเล่าเรียนคัมภีร์พุทธศาสนาชั้นสูงในตอนทีบุตรชายบรรพชาเป็นสามเณรหรือการอุปสมบทเป็นพระสงฆ์ในเวลาต่อมา ตลอดจนใช้เพื่อเป็นวิถีทางในการดำเนินชีวิต (A Way of Life)¹ ตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากการศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นสมาชิกของสังคมโลกที่ดี² เพื่อให้ชาวพม่ารู้สึกมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวอังกฤษ หรือเพื่อให้ชาวพื้นเมืองเป็นอังกฤษ โดยผ่านการศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษ ค.ศ.1835 ที่ถือเป็นโครงการปลดปล่อยคนพื้นเมือง(ในอินเดีย) รูปแบบหนึ่งของทอมัส เบบิงตัน แมคคอคอเลย์(Thomas Babington Macaulay)³ รวมไปถึงการศึกษาให้มีความสามารถเพื่อนำไปประกอบอาชีพได้*

รัฐบาลอังกฤษที่อินเดียจึงเริ่มเข้ามามีส่วนสนับสนุนและดำเนินการศึกษาภาครัฐ พร้อมไปกับการอุดหนุนเงินเพื่อขยายการศึกษาของภาคเอกชนมากยิ่งขึ้น อังกฤษได้ประชาสัมพันธ์เรียกร้องให้ชาวพม่าเข้ารับการศึกษาแบบใหม่ โดยในช่วงแรกอังกฤษก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากชาวพม่าส่วนใหญ่ก็ยังนำบุตรหลานไปเรียนหนังสือกับพระสงฆ์ที่วัดเหมือนเดิม วัดจึงยังเป็นสถานที่ที่มีบทบาทด้านการจัดการศึกษาของพม่า

ในค.ศ.1866 เซอร์ อาเธอร์ แฟร์ (Sir Arthur Phayre) ข้าหลวงใหญ่ประจำพม่าตอนล่างได้จัดตั้งกรมการศึกษา (Department of Education) ที่อยู่ภายใต้การควบคุมของผู้อำนวยการกรรมการศึกษา (Director of Publish Instruction) ขึ้นเป็นองค์กรจัดการด้านการศึกษาของพม่า ที่มีหน้าที่ควบคุมและตรวจสอบโรงเรียนต่างๆที่จัดตั้งขึ้น โดยเซอร์ อาเธอร์ แฟร์ ได้จัดการศึกษาแบบใหม่บนพื้นฐานของการศึกษาของวัดในพม่า⁴ เพื่อต้องการให้พระสงฆ์ร่วมมือกับทางรัฐบาลอังกฤษทำการจัดการเรียนการสอนต่อไป อีกทั้งเซอร์ อาเธอร์ แฟร์ ยังต้องการให้พระสงฆ์ทั้งหลายพัฒนาเทคนิคด้านการสอนให้ดีขึ้น⁵ และขยายการสอนวิชาการทางโลกต่างๆ โดยรัฐบาลจะสรรหาครูที่เป็นฆราวาสที่มีความสามารถเข้าไปสนับสนุนการสอนวิชาทางโลกและวิทยาการสมัยใหม่ของอังกฤษ เช่น วิชาภูมิศาสตร์ และ

¹ Ibid, p.35.

² พระมหาบัวสหาย ปญญาวิชโร. (2540). การศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทยพม่า. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสนามหาบัณฑิต กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), หน้า 28 - 29.

³ ธนภาษ เดชพาวุฒิกุล. (2550). การศึกษาการพรรณนาเรื่องชาติพันธุ์ในงานประวัติศาสตร์พม่าที่เขียน โดยนักบริหารอาณานิคมชาวอังกฤษ ค.ศ. 1880 -1950. หน้า 31.

ในสมัยพระเจ้ามินดง ผู้มีการศึกษาหรือผู้มีความสามารถจะถูกนำมาเป็นหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกเพื่อประกอบอาชีพได้ อาทิเช่น กรณีที่พระองค์ทรงอนุญาตให้พระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถลาสิกขาเพื่อไปรับราชการอยู่ตามเมืองต่างๆ โปรดดูใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. (2505). พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม ๓. (พระนคร: อรุณสภา), หน้า 158.

⁴ John Sydenham Furnivall. (1948). Colonial Policy and Practice : A Comparative Study of Burma and Netherlands India (New York: New York University Press). p 124.

⁵ Sunait Chutintaranond. (1992). op.cit. p.37.

คณิตศาสตร์(สำรวจที่ดินและคำนวณภาษี) เป็นต้น¹ ให้ความสำคัญไปกับวิชาทางธรรมของพระสงฆ์ที่ทำการสอนให้กับลูกศิษย์ นอกจากนี้รัฐบาลอังกฤษจะช่วยสนับสนุนงานด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาอีก เช่น หนังสือเรียน อุปกรณ์การเรียนการสอน และงบประมาณการสร้างอาคาร²

อย่างไรก็ตาม แผนการศึกษาแบบใหม่บนพื้นฐานการศึกษาของวัดในพม่าของเซอร์อาเธอร์แฟร์นี้ก็ประสบความล้มเหลว³ เนื่องจากยุคที่อังกฤษได้เข้ามาปกครองพม่าตอนล่าง อังกฤษได้แต่งตั้งข้าหลวงใหญ่ทำหน้าที่ปกครองแทนกษัตริย์พม่าที่ยกเลิกไป รวมไปถึงอังกฤษยังมีนโยบายเป็นกลางทางศาสนา* อังกฤษจึงไม่ได้ให้ความสนใจกับการสนับสนุนสถาบันพุทธศาสนา รวมไปถึงการยกเลิกตำแหน่งสังฆราชของพม่าตอนล่าง ซึ่งทำให้ไม่มีศูนย์กลางในการควบคุมวินัยของพระสงฆ์ เป็นเหตุให้ในด้านวินัยของพระสงฆ์ได้เสื่อมลง พระสงฆ์จึงเริ่มหันไปเกี่ยวข้องกับทางด้านการเมือง จนกระทั่งพระสงฆ์ไม่ได้มีบทบาทหรือมีส่วนร่วมในการจัดการการศึกษาเหมือนเดิม ตลอดจนพระสงฆ์ทั่วไปไม่เห็นด้วยกับการศึกษาแบบใหม่และไม่ให้ความร่วมมือกับอังกฤษในด้านการศึกษา** อังกฤษจึงจำเป็นต้องเริ่มขยายการศึกษาแบบใหม่เองทั้งภาครัฐบาล และภาคเอกชนโดยส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มหมอสอนศาสนาที่เข้ามาจัดตั้งโรงเรียนและสถานศึกษาในระดับต่าง ๆ ดังนั้นการศึกษาของพม่าจึงมีการเปลี่ยนแปลงไปจากการศึกษาแบบเดิมที่ไม่เคยมีการแบ่งระดับชั้นเรียนหรือแบ่งโรงเรียนออกเป็นประเภทต่าง ๆ เหมือนการศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษ

อังกฤษได้ทำการจัดตั้งโรงเรียนแบบใหม่ โดยแบ่งออกเป็นประเภทต่าง ๆ ตามภาษาที่ใช้เป็นสื่อในการเรียนการสอน ดังนี้

¹ ดรี จตุรานนท์. (2548). *ความเป็นมาของการประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของพม่าใน ค.ศ.1961*. (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ศศ.ม. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), หน้า 32.

² ชูวดี ดีคง. (2539). *ปฏิกริยาของชาวพุทธต่อการปกครองของอังกฤษในพม่า ค.ศ. 1886 – 1948*. (สารนิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร), หน้า 51.

³ E.Michael Mandelson . (1975). *Sangha and state in Burma : A study of Monastic Sectarianism and Leadership*.(Ithaca:, Ner York: Cornell University Press), p158 .

* ชูวดี ดีคง. (2539). *เล่มเดิม*. ได้อธิบายถึงสาเหตุของการที่อังกฤษประกาศนโยบายความเป็นกลางด้านศาสนา เนื่องจากในดินแดนอาณานิคมที่อังกฤษปกครองก่อนนั้น โดยเฉพาะในอินเดีย รัฐบาลอังกฤษให้เงินสนับสนุนทั้งพระราชาฮินดู และสุลต่านอิสลาม ในการสร้างศาสนสถาน แต่การสนับสนุนต่าง ๆ เช่นนี้กลับทำให้ชาวอินเดียทั้งหลายก่อความวุ่นวายให้แก่ผู้ปกครองชาวอังกฤษ ดังนั้นพระราชินีวิกตอเรียของอังกฤษจึงประกาศห้ามไม่ให้เจ้าหน้าที่อังกฤษเข้าไปแทรกแซงกิจการด้านการศาสนาของชาวพื้นเมือง

** โรเบิร์ต เอช เทย์เลอร์. ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนโรงเรียนวัดที่ได้รับสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษในช่วงเวลา ค.ศ. 1891 และค.ศ. 1913 ซึ่งจะทำให้เข้าใจได้ว่าถึงแม้จะมีพระสงฆ์ที่ไม่เห็นด้วยกับการศึกษาแบบใหม่ของรัฐบาล แต่ก็ยังมีพระสงฆ์กลุ่มหนึ่งที่ยังดำเนินการสอนร่วมกับรัฐบาลอังกฤษ

1) โรงเรียนที่สอนด้วยภาษาพื้นเมือง* (Vernacular School) เป็นโรงเรียนที่จัดขึ้นมาคล้ายกับการศึกษาแบบเดิมของวัดในพม่า ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มีไว้รองรับชาวพื้นเมืองที่มาจากครอบครัวที่มีฐานะยากจน

2) โรงเรียนที่สอนด้วยภาษาอังกฤษ กับภาษาพื้นเมือง (Anglo-Vernacular School) เป็นโรงเรียนที่มีการสอนภาษาอังกฤษควบคู่ไปกับภาษาพื้นเมือง โดยเป็นโรงเรียนที่มีไว้รองรับชาวพื้นเมืองที่มาจากครอบครัวฐานะดี เช่น ครอบครัวพ่อค้าชาวพื้นเมือง อดีตขุนนาง และเจ้าหน้าที่ในยุคอังกฤษ

3) โรงเรียนที่สอนด้วยภาษาอังกฤษ (English School) เป็นโรงเรียนที่สอนด้วยภาษาอังกฤษอย่างเดียว โดยเป็นโรงเรียนที่มีไว้รองรับพ่อค้า นักปกครอง และคณะนายทหารทั้งชาวยุโรปและชาวอังกฤษที่มาประจำการที่พม่า ซึ่งเป็นกลุ่มชนชั้นพิเศษ รวมไปถึงกลุ่มชาวพื้นเมืองทั่วไปที่ทางครอบครัวสามารถจ่ายค่าเล่าเรียนได้

การจัดตั้งโรงเรียนแบบใหม่เหล่านี้ของอังกฤษไม่มีมาตรการในการคัดเลือกนักเรียนที่ดีมีความสามารถ ซึ่งส่วนใหญ่โรงเรียนแบบใหม่ที่สอนด้วยภาษาอังกฤษไว้รองรับกลุ่มคนที่เป็นชาวยุโรป ชาวอังกฤษรวมถึงชาวอินเดีย และชาวพม่าซึ่งมีฐานะสูงที่สามารถจ่ายค่าเล่าเรียนให้กับบุตรหลานของตนได้ ทำให้ชาวพม่าที่ยากจนที่ถือเป็นกลุ่มชนส่วนใหญ่ของพม่าที่มีความฉลาดและมีความสามารถไม่อาจมีโอกาสดำเนินการศึกษา¹ ดังนั้นอังกฤษจึงขาดบุคคลากรที่มีความสามารถในการช่วยเหลืองานปกครองดินแดนพม่า

ระบบการศึกษาของอังกฤษนี้ใช้ระบบ 4:3:3 ซึ่งแบ่งเป็นชั้นประถมศึกษา (Primary) ใช้เวลาเรียน 4 ปี ชั้นมัธยมศึกษาที่มีทั้งระดับกลาง (Middle) หรือมัธยมศึกษาตอนต้นใช้เวลาเรียน 3 ปี และระดับสูง (High) หรือมัธยมศึกษาตอนปลายใช้เวลาเรียน 3 ปี²

โดยโรงเรียนแต่ละประเภทจะมีการจัดวิชาเรียนแตกต่างกัน ซึ่งไม่สามารถกล่าวถึงรายละเอียดของวิชาที่ทำการเรียนการสอนได้ แต่อาจจะสรุปวิชาที่ทำการสอนอย่างกว้างๆ ดังนี้ เช่น วิชาภูมิศาสตร์ (Geography) วิชาสำรวจ (Surveying) วิชาประวัติศาสตร์ (History) วิชากายวิภาค (Anatomy) วิชาเลขคณิต (Arithmetic) วิชาเรขาคณิต (geometry) วิชาดาราศาสตร์ (Astronomy)³ และวิชาวิทยาศาสตร์ (Science) วิชาที่ทำการสอนเหล่านี้จะมีการจัดแบ่งวิชาตามความยืดหยุ่นของแต่ละโรงเรียน ซึ่งบางโรงเรียนอาจมีวิชาการเรียนที่ไม่เหมือนกัน เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ที่มีเพียงโรงเรียนไม่กี่แห่งที่เปิดทำการ

* ในช่วงต้นที่อังกฤษเข้ามาปกครองพม่า การจัดตั้งการศึกษาแบบใหม่ส่วนใหญ่เป็นโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมือง ซึ่งโรงเรียนประเภทสอนภาษาพื้นเมืองนี้อาจแบ่งสอนเป็นภาษาต่างๆตามแต่ละพื้นที่ ที่มีชาวพม่าหรือกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆส่วนใหญ่อาศัยอยู่ เช่น กะเหรี่ยง (Karen) มอญ และฉาน (Shan) แต่โรงเรียนสอนภาษาพื้นเมืองส่วนใหญ่ในพม่าสอนเป็นภาษาพม่า เพราะโรงเรียนที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่ตั้งอยู่แถบบริเวณที่มีชาวพม่าอาศัยอยู่

¹ Brown R. Grant. (1926). **Burma As I Saw It 1889-1917**. (London: Methuen Co.), pp. 94 - 95.

² John Sydenham Furnivall. (1948). **op.cit.** pp 203 - 204.

³ Sunait Chutintaranond. (1992). **op.cit.** p.37.

สอน เป็นต้น ส่วนวิชาที่สอนด้านภาษา ทั้งภาษาอังกฤษและภาษาพม่าขึ้นอยู่กับโรงเรียนแต่ละประเภทที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น

การศึกษาของชั้นประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ทั้งในโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมือง โรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษ กับภาษาพื้นเมือง และโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษจะมีความแตกต่างกันในด้านมาตรฐาน และความสำเร็จที่เกิดขึ้นในอนาคต โรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมืองเปรียบเทียบกับโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษและโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษกับภาษาพื้นเมืองถูกนำมาเปรียบเทียบกันในโอกาสทางการศึกษา ซึ่งทั้งครูและนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนเหล่านี้ จะได้รับการเลื่อนตำแหน่ง หรือ การได้ประกอบอาชีพแตกต่างกัน¹ กล่าวคือ ครู และนักเรียนที่อยู่ในโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษและโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษกับภาษาพื้นเมือง ครูผู้สอนเหล่านี้จะได้รับเงินเดือนและตำแหน่งหน้าที่การงานที่ดีกว่าถ้าเทียบกับครูในโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมือง ส่วนนักเรียนที่จบในโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษก็จะหางานได้ง่ายและเป็นงานที่มีรายได้สูงกว่านักเรียนที่จบจากโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมือง² รวมไปถึงวิชาที่ทำการสอนทั้งในโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมืองและโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษมีความแตกต่างกันโดยเฉพาะวิชาอังกฤษ ทั้งนี้เนื่องมาจากปัจจัยด้านเศรษฐกิจ คือ ในค.ศ.1869 ได้มีการเปิดคลองสุเอซ (The Suez Canal) ซึ่งทำให้ระยะเวลาในการเดินทางค้าขายระหว่างยุโรปและเอเชียใกล้มากยิ่งขึ้น ซึ่งทำให้เศรษฐกิจเกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว ทำให้ร่างกุ้งเป็นเมืองท่าสำคัญของอังกฤษ³ และส่งผลให้รัฐบาลอังกฤษต้องการผู้ที่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้⁴ เพื่อรองรับกับความต้องการของงานตามบริษัทเอกชนต่างๆที่เข้ามาขยายกิจการในดินแดนพม่า

นอกจากนี้ทางด้านปัจจัยทางการเมืองยังมีส่วนที่ช่วยผลักดันให้การศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษนี้ขยายตัวออกไป โดยอังกฤษต้องการให้การศึกษาเข้าไปมีส่วนขัดเกลาชาวพม่าที่ได้รับการศึกษามีความเข้าใจ และมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างผู้ปกครองชาวอังกฤษกับชาวพม่า ตลอดจนอังกฤษต้องการให้ชาวพม่ามีความสามารถโดยเฉพาะผู้ที่พูดภาษาอังกฤษได้ (เหมือนกับปัจจัยด้านเศรษฐกิจ) เข้ามาทำงานในหน้าที่เสมียน ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ระดับล่างที่มีเงินเดือนราคาถูก ถ้าหากเทียบกับค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายเป็นเงินเดือนให้กับเจ้าหน้าที่ชาวอังกฤษหรือชาวอินเดีย เพื่อช่วยเหลือผู้ปกครองชาวอังกฤษในพม่า

ข้อสังเกตจากการศึกษาของอังกฤษในช่วงแรกอาจดูเหมือนว่าการที่อังกฤษเข้ามาเปลี่ยนแปลงการศึกษาของพม่ามาจากแนวความคิด “ภาระของคนผิวขาว” (White Man' s Burden) ซึ่งอังกฤษเห็นถึงการศึกษาวัดในพม่าที่ดำเนินการมานั้นไม่สามารถพัฒนาดินแดนพม่าให้เจริญก้าวหน้าได้ตาม

¹ Then Lwin. (2000). **op.cit.** (online).

² Ni, Zar. (1995). **The Nationalization of Education in Burma : A Radical Response to the Capitalist Development?**. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (AERA) in April 18 -22. p.11.

³ หม่องทินอ่อง. (2548). เล่มเดิม. หน้า 241.

⁴ John Sydenham Furnivall. (1948). **op.cit.** p125.

ความคิดของชาวอังกฤษ ดังนั้นการศึกษาแบบใหม่จะพัฒนาชาวพม่าที่อยู่ในดินแดนของอังกฤษให้มีความเจริญก้าวหน้าตามแบบอังกฤษ

เมื่อพูดถึงการจัดแบ่งประเภทโรงเรียน รวมไปถึงการให้วิชาความรู้ต่างๆ นั้นจะเห็นได้ว่าอังกฤษใช้การศึกษาเป็นเพียงเครื่องมือหนึ่ง que สร้างผลประโยชน์จากชาวพม่าและกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพม่าเท่านั้น อังกฤษจะเน้นการเรียนเพื่อสื่อสารภาษาอังกฤษมากกว่าการศึกษาวิทยาการแขนงอื่นๆ เพื่อพัฒนาดินแดนอาณานิคมเหล่านี้ เช่น ในกรณีวิชาวิทยาศาสตร์ที่ถือเป็นวิชาที่สำคัญในการพัฒนาคนในดินแดนอาณานิคม แต่อังกฤษกลับไม่ให้ความสำคัญ ดังคำกล่าวของอุจ่อมิน (U Kyaw Min) เจ้าหน้าที่พลเรือนอินเดียชาวพม่า (India Civil Service, ICS) ที่กล่าวถึงการศึกษาวิชาวิทยาศาสตร์ได้ ขาดหายไป ในหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนแบบใหม่ of อังกฤษในพม่า¹ โดยจากข้อมูลใน ค.ศ. 1937 หรือประมาณ 71 ปี ภายหลังจากที่มีการตั้งกรมการศึกษาของอังกฤษอย่างเป็นทางการ ค.ศ. 1866 มีโรงเรียนที่สอนวิชาวิทยาศาสตร์เพียงเล็กน้อย โดยมีโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมืองกับภาษาอังกฤษชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเพียง 10 แห่งที่มีการสอนวิชาเคมี และฟิสิกส์ มีโรงเรียนผู้หญิงล้วน 1 แห่งที่มีสอนวิชาพฤกษศาสตร์และสัตววิทยา และมีโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมืองชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายเพียง 11 แห่งที่มีการสอนวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป²

อย่างไรก็ตาม จากสภาพเศรษฐกิจที่กำลังพัฒนาอย่างรวดเร็วและความต้องการเจ้าหน้าที่ช่วยเหลืองานการปกครองในพม่า ชาวพม่าบางส่วนที่มีฐานะและมีโอกาสจึงนิยมส่งบุตรหลานของตนเข้ารับการการศึกษาแบบใหม่ โดยเฉพาะโรงเรียนที่สอนภาษาอังกฤษ เพราะเชื่อว่าโรงเรียนที่สอนด้วยภาษาอังกฤษจะสร้างโอกาสและฐานะที่ดีในการทำงานทั้งของภาครัฐบาล และเอกชนได้

ขณะเดียวกัน ในพม่าตอนบนที่ยังมีกษัตริย์ปกครองอยู่ ในสมัยพระเจ้ามินดงมีการพัฒนาปรับเปลี่ยนอาณาจักรของพระองค์ให้ทันสมัย โดยเฉพาะด้านการศึกษาที่พระเจ้ามินดงตระหนักถึงความสำคัญในการพัฒนาให้มีความเจริญก้าวหน้าเทียบเท่าอารยประเทศ เช่น อังกฤษ ใน ค.ศ. 1870 พระเจ้ามินดงสนับสนุนจัดส่งพระโอรสพระธิดา และบุตรหลานขุนนางไปเรียนภาษาอังกฤษกับดอกเตอร์จอห์น มาร์ค (Dr. John Marks) นอกจากนั้นพระเจ้ามินดงยังสนใจวิทยาการสมัยใหม่ต่างๆ โดยส่งบุตรขุนนางที่มีความสามารถอายุประมาณ 15 - 17 ปี ไปเรียนต่างประเทศ เช่น ในอินเดีย ฝรั่งเศส อังกฤษ และอิตาลี แล้วเมื่อนักเรียนเหล่านี้กลับมา ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นขุนนางในระดับต่างๆ

อย่างไรก็ตาม การจัดส่งนักเรียนไปศึกษาต่างประเทศนี้ของพระเจ้ามินดงมีข้อจำกัดเฉพาะในกลุ่มบุตรหลานของกลุ่มคนชั้นสูง อาทิ บุตรขุนนางทั้งหลาย เช่น บุตรเสนาบดีชลประทาน และบุตรขุนนางที่ใกล้ชิดกับพระองค์เท่านั้น³

¹ Ni, Zar. (1995). *op.cit.* p.12.

² John Sydenham Furnivall. (1948). *op.cit.* p.205.

³ U Thant Myint . (2001). **The Making of Modern BURMA.** (United Kingdom: Cambridge University Press), p. 114.

สงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษ ครั้งที่ 3 (The Third Anglo-Burmese War ,1885)

สงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 3 มีข้อพิพาทในกรณีการค้าไม้ของบริษัทการค้าบอมเบย์ เบอร์มา(Bombay Burma Trading Corporation) ที่สภาลุดดอ (Hluttaw) แผลงการณถึงบริษัทได้จัดทำ บัญชีไม่ถูกต้องในการประเมินภาษีรายได้ถวายกษัตริย์ ซึ่งบริษัทต้องรับผิดชอบโดยถูกปรับ 2 เท่า เป็น จำนวนเงิน 73,333 ปอนด์ รวมไปถึงการที่อังกฤษเกรงว่าฝรั่งเศสจะเข้ามาขยายอำนาจในพม่า¹ จึงทำ ให้อังกฤษรีบประกาศทำสงครามกับพม่าในสมัยพระเจ้าธิบอ (Thibaw ค.ศ.1878 - 1885) ซึ่งถือเป็น สงครามครั้งสุดท้ายที่อังกฤษสามารถยึดพม่าได้ทั้งหมด

ในค.ศ.1886 ภายหลังจากอังกฤษได้ทำสงครามกับพม่าครั้งที่3 เป็นผลให้ดินแดนพม่าทั้ง ตอนบนและตอนล่างถูกอังกฤษยึดครองและผนวกรวมดินแดนพม่าทั้งหมดเป็นมณฑลหนึ่งของอินเดีย จากนั้นอังกฤษจึงนำรูปแบบการจัดการศึกษาแบบใหม่ที่เคยได้จัดขึ้นในดินแดนพม่าตอนล่างขยายขึ้นมา ยังพม่าตอนบนด้วย

ในช่วงเวลาดังกล่าวนั้นบทบาทการศึกษาแบบโบราณของพม่าก็ยังคงมีความสำคัญที่ดำเนินการ อยู่ในชนบท ส่วนโรงเรียนแบบใหม่ของอังกฤษจัดสร้างขึ้นตามเมืองใหญ่เท่านั้น แต่ก็ยังมีข้าหลวงใหญ่ ประจำพม่าที่มีแนวคิดการจัดการศึกษาเหมือนกับเซอร์ อาเธอร์ แพร์ ซึ่งต้องการร่วมมือกับพระสงฆ์ด้าน การศึกษา เช่น ในสมัยเซอร์ ฮิว บาร์เนส (Sir Hugh Barnes) ที่รัฐบาลอังกฤษยอมรับข้อเสนอที่จะออก กฎบัตรสิทธิต่างๆที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา รับรองการแต่งตั้งตำแหน่งสังฆราช ค.ศ.1903 โดย ข้อเสนอดังกล่าวนี้อังกฤษมีเงื่อนไขให้พระสงฆ์ยินยอมช่วยเหลืองานด้านการศึกษา ซึ่งถ้าพระสงฆ์ยอม ปฏิบัติตามข้อเสนอ อังกฤษสัญญาว่าจะรักษาสิทธิพิเศษ ที่ทางศาสนาเคยได้รับ เช่น 1) ยกเว้นภาษี รายหัวให้แก่สังฆราช พระสงฆ์ ครูผู้สอนศาสนาและครูในโรงเรียน 2) ยกเว้นภาษีที่ดินให้กับวัด 3) วัดได้รับที่ดินฟรีเพื่อจัดสร้างสถานที่อบรมทางจิตใจทางศาสนา 4) วัดได้รับไม้ฟรีจากโรงงานเพื่อไว้ ซ่อมแซมศาสนสถานต่างๆ² ดังนั้นจะเห็นได้ว่าอังกฤษยังตระหนักถึงความสำคัญของวัดและพระสงฆ์ใน การดำเนินงานด้านการศึกษาให้กับชาวพม่าต่อไป

การจัดการศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษนี้ยังดำเนินการตามจุดมุ่งหมายเดิมที่ต้องการผลิตชาว พม่าให้สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ เพื่อรองรับงานทางด้านการค้าของบริษัทเอกชนและเจ้าหน้าที่ ระดับล่างของรัฐในการช่วยเหลืองานผู้ปกครองชาวอังกฤษ อังกฤษไม่ได้ตั้งใจที่จะใช้การศึกษาเพื่อ พัฒนาชาวพม่าที่เป็นอาณานิคมให้มีความรู้ ความสามารถ เพื่อให้ชาวพม่าเหล่านี้มีประสบการณ์ในการ บริหารปกครองตนเองได้ในอนาคต โดยดูจากตาราง 1 ดังต่อไปนี้

¹ หม่องทินอ่อง. (2548). เล่มเดิม. หน้า 262 - 266.

² ชวดี ดีคง. (2539). เล่มเดิม. หน้า 44.

ตารางที่ 1 องค์ประกอบทางชาติพันธุ์ของเจ้าหน้าที่พลเรือนระดับสูงในพม่าระหว่าง ค.ศ. 1910 – 1948¹

ค.ศ.	ชาวอังกฤษ	ลูกครึ่งเอเชีย – ยุโรป (Eurasians)	ชาวพม่าและชาว เอเชียคนอื่นๆ	รวมทั้งหมด	สัดส่วนที่เป็นชาว อังกฤษ
1910	120	0	2	122	98.4
1920	154	0	6	160	96.3
1930	124	0	26	150	82.7
1941	81	10	54	145	55.9
1948	0	5	48	53	0

จากตารางที่ 1 นี้เห็นได้ว่าอังกฤษไม่ได้ใช้การศึกษาเพื่อพัฒนาชาวพม่าให้มีความสามารถอย่างแท้จริงในการบริหารปกครอง แต่ได้ใช้การศึกษาเพียงให้มารับใช้หรือช่วยเหลืองานผู้ปกครองชาวอังกฤษเท่านั้น กรณีตัวอย่างใน ค.ศ.1910 และ ค.ศ.1920 ซึ่งชาวพม่าแทบไม่ได้มีโอกาสเป็นเจ้าหน้าที่ระดับสูงถ้าเทียบกับชาวอังกฤษ

การศึกษาในพม่าที่มีการเปลี่ยนแปลงตามแบบอังกฤษเป็นเหตุให้ส่งผลกระทบต่อการจัดการศึกษาในวัดของพระสงฆ์ขึ้นหลายประการ ดังนี้

ประการที่หนึ่ง จากกระแสการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมนี้ เนื่องจากชาวพม่าบางส่วนต้องการให้บุตรหลานของตนเองมีความมั่นคงในฐานะความเป็นอยู่ และอาชีพการงานที่มีรายได้สูงถึงประมาณ 150 รูปี – 200 รูปี² ซึ่งถือเป็นรายได้ที่สูงเมื่อเปรียบเทียบกับค่าครองชีพของพม่าในยุคนั้น³ ดังนั้นชาวพม่าเหล่านี้จึงนิยมนำบุตรหลานไปโรงเรียนแบบใหม่ของอังกฤษ การศึกษาที่ทำให้รู้หนังสืออย่างการศึกษาแบบโบราณของพม่าจึงไม่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในยุคอังกฤษ⁴ การบวชเรียนของเด็กกลายเป็นเพียงงานสังคม เพราะเด็กต้องไปเรียนหนังสือตามโรงเรียนแบบใหม่ ซึ่งเด็กจะมาบวชเณรได้ก็ต่อเมื่อช่วงปิดภาคเรียน⁵ ทำให้สร้างความห่างเหินเพิ่มมากขึ้นระหว่างชาวพม่ากับวัดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาและมีผลต่อการเกณฑ์คนให้บวชเป็นพระสงฆ์ลดน้อยลงด้วย⁶

ประการที่สองมีจำนวนวัดที่เป็นโรงเรียนทำการสอนลดน้อยลงโดยเปรียบเทียบจากค.ศ.1891 - 1892 ที่มีวัดที่เป็นโรงเรียนได้รับการรับรองจากรัฐบาลอังกฤษจำนวน 4,324 แห่ง และมีโรงเรียนแบบใหม่เพียง 890 ใน ค.ศ.1913 -1918 มีจำนวนวัดที่เป็นโรงเรียนลดลงเหลือ 2,977 แห่ง และมีโรงเรียน

¹ ธนภาษ เดชพาวุฒิกุล. (2550). เล่มเดิม. หน้า 177.

² โรเบิร์ต เอช เทย์เลอร์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 156.

³ หม่องทินอ่อง. (2548). เล่มเดิม. หน้า 191.

⁴ Ni, Zar. (1995). *op.cit.* p.12.

⁵ หม่องทินอ่อง. (2548). เล่มเดิม. หน้า 274.

⁶ ชวดี ดีคง. (2539). เล่มเดิม. หน้า 53.

แบบใหม่เพิ่มขึ้นเป็น 4,650 แห่ง¹ จนกระทั่งถึงค.ศ.1938 วัดที่เป็นโรงเรียนยิ่งลดลงเหลือ 976 แห่งและมีโรงเรียนแบบใหม่เพิ่มเป็น 5,255 แห่ง²

อย่างไรก็ตามถึงแม้ว่าโรงเรียนวัดจะลดจำนวนลงไป แต่โรงเรียนแบบใหม่ได้เพิ่มจำนวนขึ้นมา จึงทำให้จำนวนนักเรียนทั้งหมดในค.ศ.1900 จนถึง ค.ศ.1940 มีจำนวนเพิ่มขึ้นถึง 307,000 คน เป็น 827,000 คน* ประกอบกับการศึกษาของอังกฤษยังเปิดโอกาสให้กับผู้หญิงได้รับการศึกษาเท่าเทียมกับผู้ชาย ทำให้ชาวพม่าที่มีบุตรหลานเป็นผู้หญิงได้นำบุตรหลานของตนเข้าโรงเรียนแบบใหม่ของอังกฤษด้วย ดังตัวเลขจำนวนเด็กผู้หญิงที่เข้าโรงเรียนมีเพิ่มขึ้นจาก 36,000 คน จนถึง 200,000 คน³

ใน ค.ศ.1906 พม่าได้มีกลุ่มยุวพุทธสมาคม (Young Men 's Buddhist Association ,Y.M.B.A) จัดตั้งโรงเรียนสอนพุทธศาสนาขึ้นทั่วประเทศ โดยของบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาลอังกฤษ เพื่อนำมาช่วยในเรื่องค่าใช้จ่ายร้อยละ 50 และอีกร้อยละ 50 ยุวพุทธสมาคมจะหาจากเงินบริจาคสาธารณะ รัฐบาลอังกฤษจำเป็นต้องให้เงินช่วยเหลือโรงเรียนพุทธเหล่านี้โดยไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ เนื่องจากความเป็นกลางทางศาสนา ซึ่งอังกฤษก็จัดเงินสนับสนุนให้โรงเรียนคริสต์ศาสนาเช่นเดียวกัน โรงเรียนของยุวพุทธสมาคมใช้หลักสูตรเดียวกับโรงเรียนรัฐบาลและโรงเรียนสอนศาสนา ที่ทางโรงเรียนสามารถสอนพระธรรมจากพระไตรปิฎก⁴ ต่อมาในค.ศ.1920 ได้เกิดเหตุการณ์ความไม่พอใจของนักศึกษาจากเรื่องการประกาศพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยร่างกึ่งที่กำหนดให้รัฐบาลมีสิทธิ์เสนอรายชื่อสภามหาวิทยาลัย ซึ่งสมาชิกสภาที่ได้รับเสนอชื่อแต่งตั้งทั้งหมดนั้นเป็นชาวอังกฤษ โดยมีได้มีชาวพม่าผู้ใดได้รับแต่งตั้งเป็นข้าราชการชั้นสูงในตำแหน่งดังกล่าว เป็นเหตุให้นักศึกษาประท้วง จนกระทั่งมีการนัดหยุดเรียนและขยายการหยุดเรียนไปยังโรงเรียนต่างๆ ในระหว่างการประท้วงนั้นได้มีการจัดตั้งสภาการศึกษาของชาติ และได้จัดตั้งโรงเรียนขึ้น ที่เรียกว่าโรงเรียนแห่งชาติ (National School)** ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นโรงเรียนในเครือยุวพุทธสมาคมให้มาอยู่ภายใต้การบริหารงานของสภาการศึกษาของชาติ⁵

ในช่วงระยะเวลาต่อมา อังกฤษยังคงให้ความสำคัญ ในการขยายการศึกษาเพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยศึกษาจากรายงานจำนวนโรงเรียนทั้งภาครัฐบาล และภาคเอกชนในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่สอง⁶

¹ โรเบิร์ต เอช เทย์เลอร์. (2550). เล่มเดิม. หน้า 157.

² E.Michael Mandelson . (1975). **op.cit.** p. 159.

* ผู้วิจัยสันนิษฐานว่าจำนวนนักเรียนทั้งหมดที่เข้าเรียนในการศึกษาแบบใหม่นั้นมิได้มีจำนวนเฉพาะชาวพม่าหรือชนกลุ่มน้อยต่างๆในพม่าเท่านั้น แต่รวมถึงชาวอังกฤษ และชาวอินเดียที่เข้ามาทำงานและอาศัยอยู่ในพม่าในช่วงเวลานั้นด้วย

³ John Sydenham Furnivall. (1948). **op.cit.** p.203.

⁴ หม่องทินอ่อง. (2548). เล่มเดิม . หน้า 284.

** ออง ซานเคยได้รับการศึกษาจากโรงเรียนแห่งชาติ ที่เมืองเยนังยอง (Yenangyaung)

⁵ หม่องทินอ่อง. (2548). เล่มเดิม . หน้า 284.

⁶ Then Lwin. (2000). **op.cit.** (online).

ตาราง 2 จำนวนโรงเรียนระดับประถมและระดับมัธยมช่วงก่อนเกิดสงครามโลกครั้งที่สอง¹

ประเภท โรงเรียน	จำนวน	ประถม	มัธยมต้น	มัธยมปลาย	ร้อยละ
โรงเรียนสอนด้วย ภาษาพื้นเมือง	6,552	5,438	863	251	96
โรงเรียนสอนด้วย ภาษาอังกฤษ (รวมกับ)	215	7	106	102	3
โรงเรียนสอนด้วย ภาษาอังกฤษกับ ภาษาพื้นเมือง					
รวม	6,767	5,445	969	353	99

จำนวนดังกล่าวในตาราง 2 แสดงให้เห็นว่าโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นการดำเนินการของโรงเรียนเอกชนที่เข้ามาจัดการศึกษาในพม่า ซึ่งเป็นโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมืองถึง 6,552 แห่ง หรือคิดเป็นร้อยละ 96 สำหรับโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษและโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษกับภาษาพื้นเมืองรวมกันมี 215 แห่ง หรือมีจำนวนคิดเป็นร้อยละ 3 ส่วนที่เหลือเป็นโรงเรียนรัฐบาลที่ไม่ได้จำแนกว่าเป็นโรงเรียนประเภทใด มีจำนวนโรงเรียน 87 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 1 เท่านั้น เพราะรัฐบาลมีนโยบายไม่เข้าไปจัดตั้งโรงเรียนของรัฐตามพื้นที่ที่มีโรงเรียนเอกชนดำเนินการอยู่แล้ว เพื่อลดการแข่งขัน พร้อมสนับสนุนให้ภาคเอกชนเข้ามาดำเนินการมากขึ้น² แต่ทั้งนี้มิใช่แสดงว่ารัฐบาลอังกฤษไม่สนับสนุนทางการศึกษา โดยรัฐบาลก็มีส่วนช่วยสนับสนุนในการจัดการศึกษาเอกชนด้วยเช่นเดียวกัน³ โดยให้งบประมาณไว้สนับสนุนโรงเรียนเอกชนให้เข้ามาเปิดโรงเรียน รวมทั้งให้งบประมาณในการพัฒนาการศึกษาในด้านต่างๆ เช่น ตำรา อุปกรณ์การศึกษา รางวัลสำหรับนักเรียนที่สอบไล่ได้คะแนนดีจากกรมการศึกษา และเงินอุดหนุนเพื่อให้โรงเรียนจ้างครูที่ชำนาญ⁴

อย่างไรก็ตามโรงเรียนทั้งภาครัฐ และ เอกชน ในยุคอังกฤษนี้ไม่สามารถขยายการศึกษาให้กับชาวพม่าได้อย่างทั่วถึง และไม่สามารถรับรองโอกาสการได้รับการศึกษาของชาวพม่าได้⁵ เนื่องจากโรงเรียนที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่อยู่ตามเมืองสำคัญๆเท่านั้น เช่น ร้างกุ้ง ตะนาวศรี และ มัณฑะเลย์ เป็นต้น

¹ ดัดแปลงข้อมูลจาก Then Lwin. (2000). **Education in Burma (1945-1999)**. (online).

² ชูวดี ดีคง. (2539). เล่มเดิม. หน้า 53 -54.

³ F.S.V. Donnison , (1970). **Burma** . p. 206.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์. (2505). **พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม ๕**. (พระนคร: คุรุสภา), หน้า 259 - 260 .

⁵ Then Lwin. (2000). **op.cit** . (online).

ดังนั้นผู้คนในเมืองเหล่านี้จะมีโอกาสสูงที่จะได้รับการศึกษา แต่เนื่องด้วยชาวพม่าส่วนใหญ่ประมาณร้อยละ 80¹ อาศัยอยู่ตามรอบนอกเมืองและเขตชนบทที่ห่างไกล ทำให้ชาวพม่าเหล่านี้มีโอกาสน้อยในการเข้ารับการศึกษาระดับใหม่ อีกทั้งโรงเรียนแบบใหม่ที่ตั้งขึ้นส่วนใหญ่เป็นของเอกชนที่มีการเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษา ซึ่งชาวพม่าไม่สามารถเสียค่าเล่าเรียนได้ เพราะชาวพม่าส่วนใหญ่ไม่มีฐานะยากจน จึงนำบุตรหลานเข้ารับการศึกษานี้ในโรงเรียนที่สอนภาษาพื้นเมืองและวัดดั้งเดิม

การศึกษาของพม่าในยุคอังกฤษนี้ได้มีการพัฒนาและดำเนินงานด้านการศึกษาต่อไป จนกระทั่งในช่วงสงครามมหาเอเชียบูรพาในค.ศ.1941 กองทัพญี่ปุ่นนำโดยพันเอกเคจิ ซูซูกิ (Keiji Suzuki) ซึ่งได้ร่วมมือกับกลุ่มผู้นำชาตินิยมพม่าที่เรียกว่า วีรบุรุษ 30 คน (Thirty Heroes)² อาทิ อองซาน อุนู และ เนวิน ในเดือนธันวาคม ค.ศ. 1941 กองทัพญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังผ่านประเทศไทย มุ่งหน้าไปยังเกาะสอง (Victoria Point) เพื่อตรงไปรังกุง กองทัพญี่ปุ่นสามารถขับไล่อังกฤษออกไปจากพม่าได้สำเร็จใน ค.ศ. 1942 เมื่อกองทัพญี่ปุ่นยึดพม่า กองทัพญี่ปุ่นได้จัดตั้งรัฐบาลพม่าที่ให้ ดร.บามอ (Dr. Bamaw) เป็นนายกรัฐมนตรี ส่วนอองซานเป็นรัฐมนตรีกลาโหม แต่อำนาจการสั่งการทั้งหมดอยู่ในอำนาจกองทัพญี่ปุ่น

ด้านการศึกษาในยุคญี่ปุ่นนี้อาจเป็นยุคที่ได้รับผลกระทบมากเนื่องมาจากดินแดนพม่าได้รับความเสียหายจากการโจมตีทั้งของกองทัพญี่ปุ่นและกองทัพพันธมิตร³ ซึ่งทำให้การศึกษาของพม่าในยุคญี่ปุ่นถือเป็นยุคที่หยุดนิ่ง⁴ หรือไม่ได้พัฒนาและขยายการศึกษาได้อย่างเต็มที่ แต่ญี่ปุ่นยังคงดำเนินการจัดการศึกษาในพม่าต่อไป

นอกจากนั้นพม่าภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นนี้ยังได้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องการรวมโรงเรียนสามระบบ ทั้งโรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษ โรงเรียนสอนด้วยภาษาอังกฤษกับภาษาพื้นเมือง และโรงเรียนสอนด้วยภาษาพื้นเมืองเข้าไว้เป็นระบบเดียวกันโดยจัดตั้งเป็นโรงเรียนที่ทำการสอนด้วยภาษาพม่า ที่อาจเนื่องมาจากกระแสชาตินิยม เพราะในยุคญี่ปุ่นนั้น ญี่ปุ่นให้โอกาสกลุ่มผู้นำชาตินิยมพม่ามีส่วนร่วมในการบริหารประเทศ ดังนั้นการรวมโรงเรียนนี้จึงทำให้พม่าภายหลังได้รับเอกราชนำแบบอย่างมาปรับใช้

ในช่วงสงครามที่เกิดขึ้นในพม่าตั้งแต่ค.ศ. 1942 เจ้าหน้าที่บริหารและบุคลากรของฝ่ายอังกฤษที่ถูกขับไล่ออกมาจากพม่าได้ลี้ภัยเข้าไปในอินเดียที่เมืองซิมลา (Simla)* ซึ่งมีโครงการซิมลาในการฟื้นฟู

¹ U Thaung Tut. (1981). **The national literacy campaign of Burma : a case study.** (Bangkok: UNESCO Regional Office for Education in Asia and the Pacific). p.2

² ญาณี มาลัยเจริญ. (2540). **บทบาทและความคิดทางการเมืองของอองซานกับขบวนการเรียกร้องเอกราชของพม่า ค.ศ.1935-1947.** (สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์). หน้า 71.

³ Ni, Zar. (1995). **op.cit.** p.18.

⁴ F.S.V. Donnison . (1970). **op.cit.** p. 206.

* เมืองซิมลาถือเป็นเมืองที่เจ้าหน้าที่อังกฤษใช้เป็นทำการของข้าหลวงใหญ่ โปรดดูใน ดนัย ไชโยธา. (2537). **เล่มเดิม.** หน้า 371.

การศึกษา โดยขอให้สงครามยุติ เพื่อเจ้าหน้าที่ปกครองและบุคลากรฝ่ายอังกฤษมีโอกาสกลับเข้าไปพม่า พร้อมทั้งทำตามแผนการที่จะฟื้นฟูการศึกษาดังที่ได้กำหนดไว้¹

ใน ค.ศ.1946 เมื่ออังกฤษกลับเข้ามาปกครองพม่า อังกฤษมีจุดประสงค์ที่พัฒนาและเตรียมความพร้อมให้กับชาวพม่าในการปกครองตนเอง ประกอบกับอังกฤษเข้ามาฟื้นฟูสภาพด้านต่าง ๆ ภายหลังสงคราม โดยเฉพาะด้านการศึกษาที่อังกฤษตั้งกรมการศึกษาขึ้นมาใหม่ที่ได้รับงบประมาณจากกองทัพอังกฤษ โดยอังกฤษได้มีการวางโครงการด้านการศึกษาเพื่อฟื้นฟูสภาพโรงเรียนที่เสียหายจากในช่วงสงครามให้กับคืนสภาพปกติ ทำให้โรงเรียนชั้นประถมศึกษา 2,060 แห่ง และ ชั้นมัธยมศึกษา 42 แห่งเปิดทำการเรียนการสอนได้ อย่างไรก็ตามการกลับมาของอังกฤษ สร้างความไม่พอใจให้กับกลุ่มชาตินิยม เช่น นายพลอองซาน และอูนู เป็นอย่างมาก กลุ่มชาตินิยมพม่าทำการต่อต้านและกดดันการปกครองของอังกฤษอย่างต่อเนื่อง ในเดือนมกราคม ค.ศ.1947 นายคลีเมนต์ แอตลี (Clement Atlee) นายกรัฐมนตรีอังกฤษได้เปิดการเจรจากับนายพลอองซาน ณ กรุงลอนดอน จนกระทั่งในที่สุดอังกฤษได้มอบเอกราชคืนพม่าในวันที่ 4 มกราคม ค.ศ.1948 ซึ่งถือเป็นการสิ้นสุดยุคการปกครองพม่าของอังกฤษ

เหตุการณ์ด้านการศึกษาในยุคอังกฤษนี้ ถือว่ามีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญยุคหนึ่งในพม่า โดยการศึกษาแบบใหม่ของอังกฤษเข้ามาแทนที่การศึกษาแบบโบราณที่มีวัดเป็นศูนย์กลาง เป็นเหตุให้การศึกษาของพม่าถอยออกจากอิทธิพลทางพุทธศาสนา และรัฐบาลอังกฤษเข้ามามีอำนาจในการจัดการศึกษาขึ้นแทน ดังนั้นการศึกษาที่อังกฤษที่จัดขึ้นนี้จึงเป็นรากฐานและแนวทางที่สำคัญในการจัดการศึกษาของพม่าภายหลังได้รับเอกราช ต่อไป

สรุป

การศึกษาของพม่าแบบใหม่ที่ได้รับจากอังกฤษนี้มีวิวัฒนาการเป็นช่วง ๆ โดยเริ่มตั้งแต่ช่วงสงครามระหว่างอังกฤษกับพม่าครั้งที่ 1 ค.ศ.1824 – 1826 ซึ่งในดินแดนพม่าที่เริ่มมีหมอสอนศาสนาเดินทางเข้ามาตั้งโรงเรียนสอนคริสต์ศาสนา และวิทยาการสมัยใหม่ ต่อเนื่องมาจนช่วงสงครามระหว่างพม่ากับอังกฤษครั้งที่ 2 ค.ศ. 1852 อังกฤษสามารถยึดดินแดนพม่าตอนล่างได้ทั้งหมด ขณะเดียวกันใน ค.ศ.1858 ในอินเดียได้เกิดกบฏซีปอย ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งใหญ่ของอังกฤษที่รัฐบาลอังกฤษจะเข้ามารับผิดชอบดินแดนที่อังกฤษยึดได้ทั้งหมดแทนบริษัทอินเดียตะวันออกของอังกฤษ ใน ค.ศ.1866 อังกฤษมีการตั้งกรมการศึกษาเพื่อสนับสนุนและดูแลโรงเรียนที่เปิดทำการสอนในพม่าตอนล่าง จนกระทั่งในค.ศ.1886 อังกฤษยึดพม่าได้ทั้งหมด อังกฤษจึงนำการศึกษาที่ได้ดำเนินการไว้ในพม่าตอนล่างขยายขึ้นไปยังพม่าตอนบน

เมื่อพม่าอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษ ช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 พม่าเกิดกลุ่มชาตินิยมขึ้น ซึ่งมีผลทำให้นักชาตินิยมเหล่านี้จัดตั้งโรงเรียนของยุวพุทธสมาคม และโรงเรียนแห่งชาติ ต่อมาใน ค.ศ.1942 ญี่ปุ่นทำการปกครองพม่า สภาพการศึกษาส่วนใหญ่ได้ถูกทำลายจากสถานการณ์สงคราม แต่ในยุคญี่ปุ่นยังคงมีการดำเนินงานด้านการศึกษาของทั้งโรงเรียนรัฐบาลและวัด ภายหลัง

¹ Then Lwin. (2000). **op.cit** .(online).

สงครามในค.ศ.1945 อังกฤษได้กลับมาปกครองพม่า แล้วเร่งฟื้นฟูการศึกษาและงานด้านต่างๆในพม่าอย่างเร่งด่วน แต่ในขณะที่เดียวกันพม่าในช่วงนั้นกลุ่มชาตินิยมพม่าได้ทำการเรียกร้องเอกราชและกดดันอังกฤษอย่างรุนแรง จนกระทั่งอังกฤษยอมมอบเอกราชคืนให้กับพม่าในค.ศ.1948

บรรณานุกรม

หนังสือภาษาไทย

- दनัย ไชยโยธา. (2537). **มนุษย์กับอารยธรรมในเอเชียใต้ เล่ม 2**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- เทย์เลอร์, โรเบิร์ต เอช. (2550). **รัฐในพม่า**. แปลโดย พรรณงาม เก้าธรรมสาร, สดใส
 ขันติวรพงศ์ และ ศศิธร รัชนี้ ณ อยุธา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์
 และ มนุษยศาสตร์.
- นราธิปประพันธ์พงศ์ , สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. (2505). **พระราชพงศาวดารพม่า เล่ม ๕**.
 พระนคร : คุรุสภา.
- หม่องทินอ่อง. (2548). **ประวัติศาสตร์พม่า**. พิมพ์ครั้งที่ 2. แปลโดย เพ็ชรี สุมิตร. กรุงเทพฯ:
 โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

วิทยานิพนธ์

- ชวดี ดีคง. (2539). **ปฏิภิกิริยาของชาวพุทธต่อการปกครองของอังกฤษในพม่า ค.ศ. 1886 – 1948**. สารนิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้).
 กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ญาณี มาลัยเจริญ. (2540). **บทบาทและความคิดทางการเมืองของอองซานกับขบวนการเรียกร้องเอกราชของพม่า ค.ศ.1935-1947**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ตรี จตุรานนท์. (2548). **ความเป็นมาของการประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของ พม่าใน ค.ศ.1961**. สารนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ศศ.ม. กรุงเทพฯ:
 บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- บัวสาย ปญญาวิชโร, พระมหา. (2540). **การศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศพม่า**.
 วิทยานิพนธ์ (พุทธศาสตรมหาบัณฑิต) . กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์
 ราชวิทยาลัย.

หนังสือต่างประเทศ

- Andrus , J Russell. (1956?). **Burmese Economic Life**. United States of America : Stanford University Press.
- Brown, R. Grant. (1926). **Burma As I Saw It 1889-1917 With a Chapter on Recent Events**. London: Methuen Co.
- Donnison, F.S.V.. (1970). **Burma**. New York: Praeger Publishers.
- Furnivall, John Sydenham. (1948). **Colonial Policy and Practice : A Comparative Study of Burma and Netherlands India**. NewYork: NewYork University Press.
- Mendelson, E Michael. (1975). **SANGHA AND STATE IN BURMA : A Study of Monastic Sectarianism and Leadership**. Ithaca,New York: Cornell University Press.
- Ni, Zar. (1995). **The Nationalization of Education in Burma : A Radical Response to the Capitalist Development?**. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association (AERA) on April 18 – 22 ,1995 .
- U Thant Myint . (2001). **The Making of Modern BURMA**. United Kingdom: Cambridge University Press.
- U Thaung Tut. (1981). **The national literacy campaign of BURMA : a case study**. Bangkok: UNESCO Regional Office for Education in Asia and the Pacific.

บทความภาษาต่างประเทศ

- Chutintaranond Sunait. (1992). "Higher Education in Burma from the Pre – colonial Period to the Present" In **Asian Review**. Bangkok: Institute of Asian Studies Chulalongkorn University. pp.35-42.

ข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์

- Khup Za Go. (2007). **A Brief History of Christianity in Burma (Myanmar)**. Retrieved July 21, 2008, From <http://my.opera.com/careysuante/blog/2007/05/07/a-brief-history-of-christianity-in-burma-myanmar>.
- Then ,Lwin . (2000). **Education in Burma (1945-1999)**. 2nd ed .Retrieved November 15, 2006, From [www.lbiblio.org/obl/Docc/ Education in Burma \(1945-1999\).html](http://www.lbiblio.org/obl/Docc/Education%20in%20Burma%20(1945-1999).html)